

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice

Distrib.: generală
12 septembrie 2011

Original: limba engleză

Tradus și revizuit de IER
(<http://ier.gov.ro/>)

Comitetul pentru Drepturile Omului

A 102-a sesiune

Geneva, 11-29 iulie 2011

Comentariul general nr. 34

Articolul 19: Libertatea de opinie și libertatea de exprimare

Remarci generale

1. Prezentul comentariu general înlocuiește Comentariul general nr. 10 (a 90-a sesiune).
2. Libertatea de opinie și libertatea de exprimare sunt condiții indispensabile pentru deplina dezvoltare a persoanei. Acestea sunt esențiale pentru orice societate.¹ Constituie piatra de temelie a fiecărei societăți libere și democratice. Cele două libertăți sunt în strânsă legătură, libertatea de exprimare oferind vehiculul pentru schimbul și dezvoltarea de opinii.
3. Libertatea de exprimare este o condiție necesară pentru realizarea principiilor transparenței și răspunderii care sunt, la rândul lor, esențiale pentru promovarea și protejarea drepturilor omului.
4. Printre celelalte articole care conțin garanții pentru libertatea de opinie și/sau exprimare se numără articolele 18, 17, 25 și 27. Libertatea de opinie și libertatea de exprimare constituie o bază pentru exercitarea deplină a unei game largi de alte drepturi ale omului. De exemplu, libertatea de exprimare face parte integrantă din exercitarea drepturilor la libertatea de întrunire și de asociere, precum și din exercitarea dreptului de vot.
5. Având în vedere textul specific al articolului 19 paragraful 1, precum și relația dintre opinie și gândire (articolul 18), o rezervă la paragraful 1 ar fi incompatibilă cu obiectul și scopul Pactului.² În plus, deși libertatea de opinie nu se numără printre acele drepturi de la care nu se poate face derogare în temeiul dispozițiilor articolului 4 din Pact, se reamintește că, „în acele dispoziții ale Pactului care nu sunt enumerate în articolul 4 paragraful 2 există elemente care, în opinia Comitetului, nu pot face obiectul unei derogări legale în temeiul

¹ A se vedea Comunicarea nr. 1173/2003, *Benhadj împotriva Algeriei*, Opinii adoptate la 20 iulie 2007; Comunicarea nr. 628/1995, *Park împotriva Republicii Coreea*, Opinii adoptate la 5 iulie 1996.

² A se vedea Comentariul general al Comitetului nr. 24 (1994) privind chestiunile referitoare la rezervele formulate în momentul ratificării sau aderării la Pact sau la protocoalele opționale la acesta ori în legătură cu declarațiile în temeiul articolului 41 din Pact, *Documente oficiale ale Adunării Generale, a 50-a sesiune, Suplimentul nr. 40*, vol. I (A/50/40 (Vol. I)), anexa V.

articolului 4”.³ Libertatea de opinie este un astfel de element având în vedere că niciodată nu poate fi necesară o derogare de la acesta în timpul unei stări de urgență.⁴

6. Având în vedere relația dintre libertatea de exprimare și celelalte drepturi enunțate în Pact, deși rezervele la anumite elemente ale articolului 19 paragraful 2 pot fi acceptabile, o rezervă generală la drepturile prevăzute în paragraful 2 ar fi incompatibilă cu obiectul și scopul Pactului.⁵

7. Obligația de a respecta libertatea de opinie și libertatea de exprimare este executorie pentru fiecare stat parte în ansamblu. Toate nivelurile statului (puterea executivă, cea legislativă și cea judecătorească), precum și alte autorități publice sau guvernamentale, de la orice nivel – național, regional sau local – sunt în măsură să angajeze răspunderea statului parte.⁶ O astfel de responsabilitate poate, de asemenea, să fie asumată de un stat parte, în anumite circumstanțe, în ceea ce privește acțiunile entităților semistatale.⁷ Obligația impune statelor părți, de asemenea, să se asigure că persoanele sunt protejate împotriva oricăror acte ale unor persoane sau entități private care ar împiedica exercitarea libertății de opinie și a libertății de exprimare în măsura în care aceste drepturi enunțate în Pact se pretează aplicării între persoane sau entități private.⁸

8. Statele părți au obligația de a se asigura că drepturile prevăzute în articolul 19 din Pact sunt puse în aplicare în dreptul intern al statului, în concordanță cu orientările emise de Comitet în Comentariul general nr. 31 - Natura obligației legale generale impuse statelor părți la pact. Se reamintește faptul că statele părți ar trebui să informeze Comitetul, în conformitate cu rapoartele prezentate în temeiul articolului 40, despre normele legale interne, practicile administrative și hotărârile judecătorești relevante, precum și despre practicile de politici generale și alte practici sectoriale relevante în legătură cu drepturile protejate prin articolul 19, ținând seama de aspectele discutate în prezentul comentariu general. Acestea ar trebui să includă, de asemenea, informații privind căile de atac disponibile în cazul în care aceste drepturi sunt încălcate.

Libertatea de opinie

9. Paragraful 1 al articolului 19 impune dreptul ca nimeni să nu aibă de suferit din cauza opiniilor sale. Acesta este un drept în cazul căruia Pactul nu permite nicio excepție sau limitare. Libertatea de opinie se extinde asupra dreptului de a face schimb de opinie în orice moment și pentru orice motiv liber ales de persoană. Niciunei persoane nu i se poate aduce atingere drepturilor enunțate în Pact pe baza opiniilor sale reale, percepute sau presupuse. Toate formele de opinie sunt protejate, inclusiv opiniile de natură politică, științifică, istorică, morală sau religioasă. Este incompatibilă cu paragraful 1 incriminarea faptului de a avea o opinie.⁹ Hărțuirea, intimidarea sau stigmatizarea unei persoane, inclusiv arestarea, detenția,

³ A se vedea Comentariul general nr. 29 (2001) privind derogarea în caz de stare de urgență, adoptat de Comitet, pct. 13, *Documente oficiale ale Adunării Generale, a 56-a sesiune, Suplimentul nr. 40*, vol. I (A/56/40 (Vol. I)), anexa VI.

⁴ Comentariul general nr. 29, pct. 11.

⁵ Comentariul general nr. 24.

⁶ A se vedea Comentariul general nr. 31 (2004) - Natura obligației legale generale impuse statelor părți la pact, adoptat de Comitet, pct. 4, *Documente oficiale ale Adunării Generale, a 59-a sesiune, Suplimentul nr. 40*, (A/59/40 (Vol. I)), anexa VIII.

⁷ A se vedea Comunicarea nr. 61/1979, *Hertzberg et al. împotriva Finlandei*, Opinii adoptate la 2 aprilie 1982.

⁸ Comentariul general nr. 31, pct. 8; a se vedea Comunicarea nr. 633/1995, *Gauthier împotriva Canadei*, Opinii adoptate la 7 aprilie 1999.

⁹ A se vedea Comunicarea nr. 550/93, *Faurisson împotriva Franței*, Opinii adoptate la 8 noiembrie 1996.

judecarea sau încarcerarea sa, pe motivul opiniilor pe care le-ar putea avea, constituie o încălcare a articolului 19 paragraful 1.¹⁰

10. Este interzisă orice formă de constrângere a persoanei pentru a avea sau nu o opinie.¹¹ Libertatea de a-și exprima opinia include în mod necesar libertatea de a nu-și exprima opinia.

Libertatea de exprimare

11. Paragraful 2 obligă statele părți să garanteze dreptul la libertatea de exprimare, inclusiv dreptul la libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei de orice fel, indiferent de frontiere. Acest drept include exprimarea și primirea comunicărilor tuturor formelor de idei și opinii care pot fi transmise altora, sub rezerva dispozițiilor articolului 19 paragraful 3 și ale articolului 20.¹² Include discursul politic,¹³ comentarii cu privire la chestiuni personale¹⁴ și publice,¹⁵ acțiuni electorale din ușă în ușă,¹⁶ discuții despre drepturile omului,¹⁷ jurnalism,¹⁸ exprimare culturală și artistică,¹⁹ învățământ²⁰ și discurs religios.²¹ Poate include, de asemenea, publicitatea comercială. Sfera de aplicare a paragrafului 2 cuprinde chiar și exprimarea care poate fi considerată ca fiind profund injurioasă,²² deși această exprimare poate fi supusă anumitor limitări în conformitate cu dispozițiile articolului 19 paragraful 3 și ale articolului 20.

12. Paragraful 2 protejează toate formele de exprimare și mijloacele de difuzare a acestora. Aceste forme includ vorbirea, scrierea și limbajul semnelor, precum și exprimări non-verbale, ca de exemplu imagini și obiecte de artă.²³ Mijloacele de exprimare includ cărți, ziare,²⁴ pamflete,²⁵ afișe, pancarte,²⁶ îmbrăcăminte și susțineri juridice.²⁷ Acestea includ toate formele audio-vizualului, precum și modurile de exprimare electronice și bazate pe internet.

¹⁰ A se vedea Comunicarea nr. 157/1983, *Mpaka-Nsusu împotriva Zairului*, Opinii adoptate la 26 martie 1986; Comunicarea nr. 414/1990, *Mika Miha împotriva Guineei Ecuatoriale*, Opinii adoptate la 8 iulie 1994.

¹¹ A se vedea Comunicarea nr. 878/1999, *Kang împotriva Republicii Coreea*, Opinii adoptate la 15 iulie 2003.

¹² A se vedea Comunicările nr. 359/1989 și 385/1989, *Ballantyne, Davidson și McIntyre împotriva Canadei*, Opinii adoptate la 18 octombrie 1990.

¹³ A se vedea Comunicarea nr. 414/1990, *Mika Miha împotriva Guineei Ecuatoriale*.

¹⁴ A se vedea Comunicarea nr. 1189/2003, *Fernando împotriva Sri Lanka*, Opinii adoptate la 31 martie 2005.

¹⁵ A se vedea Comunicarea nr. 1157/2003, *Coleman împotriva Australiei*, Opinii adoptate la 17 iulie 2006.

¹⁶ Observații finale privind Japonia (CCPR/C/JPN/CO/5).

¹⁷ A se vedea Comunicarea nr. 1022/2001, *Velichkin împotriva Belarusului*, Opinii adoptate la 20 octombrie 2005.

¹⁸ A se vedea Comunicarea nr. 1334/2004, *Mavlonov și Sa'di împotriva Uzbekistanului*, Opinii adoptate la 19 martie 2009.

¹⁹ A se vedea Comunicarea nr. 926/2000, *Shin împotriva Republicii Coreea*, Opinii adoptate la 16 martie 2004.

²⁰ A se vedea Comunicarea nr. 736/97, *Ross împotriva Canadei*, Opinii adoptate la 18 octombrie 2000.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ A se vedea Comunicarea nr. 926/2000, *Shin împotriva Republicii Coreea*.

²⁴ A se vedea Comunicarea nr. 1341/2005, *Zundel împotriva Canadei*, Opinii adoptate la 20 martie 2007.

²⁵ A se vedea Comunicarea nr. 1009/2001, *Shchetoko et al. împotriva Belarusului*, Opinii adoptate la 11 iulie 2006.

²⁶ A se vedea Comunicarea nr. 412/1990, *Kivenmaa împotriva Finlandei*, Opinii adoptate la 31 martie 1994.

²⁷ A se vedea Comunicarea nr. 1189/2003, *Fernando împotriva Sri Lanka*.

Libertatea de exprimare și mass-media

13. Existența unei prese sau mass-medii de alt tip care beneficiază de libertate, fără cenzură și fără obstacole, este esențială în orice societate pentru a asigura libertatea de opinie și libertatea de exprimare și exercitarea altor drepturi enunțate în Pact. Aceasta constituie una dintre pietrele de temelie ale unei societăți democratice.²⁸ Pactul consacră un drept prin care mass-media poate primi informații pe baza cărora își poate îndeplini funcția.²⁹ Comunicarea liberă a informațiilor și ideilor cu privire la chestiuni publice și politice între cetățeni, candidați și reprezentanți aleși este esențială. Aceasta implică o presă și alte mijloace media libere, care sunt capabile să comenteze chestiuni publice fără cenzură sau restricții și să informeze opinia publică.³⁰ Publicul are, de asemenea, dreptul corespunzător de a primi rezultatele activității mass-mediei.³¹

14. Ca mijloc de a le proteja utilizatorilor mass-mediei, inclusiv membrilor minorităților etnice și lingvistice, drepturile de a primi o gamă largă de informații și idei, statele părți ar trebui să aibă o deosebită grijă să încurajeze independența și diversitatea mass-mediei.

15. Statele părți ar trebui să țină seama de măsura în care practicile de comunicare din întreaga lume au fost modificate substanțial de evoluțiile din domeniul tehnologiei informațiilor și comunicațiilor, ca de exemplu internetul și sistemele electronice de difuzare a informațiilor care folosesc tehnologie mobilă. În prezent, există o rețea globală pentru schimbul de idei și opinii care nu au nevoie neapărat de intermediarii tradiționali ai mass-mediei. Statele părți ar trebui să ia toate măsurile necesare pentru a promova independența acestor noi mijloace de informare în masă și pentru a asigura accesul persoanelor la acestea.

16. Statele părți ar trebui să se asigure că serviciile publice de programe de televiziune și de radiodifuziune funcționează în mod independent.³² În acest sens, statele părți ar trebui să le garanteze independența și libertatea editorială. Ar trebui să le aloce fonduri într-un mod care să nu le submineze independența.

17. Probleme referitoare la mass-media sunt abordate în cele ce urmează în secțiunea din prezentul comentariu general care vizează restricțiile privind libertatea de exprimare.

Dreptul de acces la informații

18. Articolul 19 paragraful 2 vizează un drept de acces la informațiile deținute de organismele publice. Aceste informații includ documente oficiale deținute de un organism public, indiferent de forma de stocare a informațiilor, de sursa și de data producerii acestora. Organismele publice sunt cele menționate la pct. 7 din prezentul comentariu general. Definiția acestor organisme poate să includă și alte entități atunci când aceste entități exercită funcții publice. După cum s-a menționat deja, în coroborare cu articolul 25 din Pact, dreptul de acces la informații include un drept prin care mass-media are acces la informații privind afacerile publice³³ și dreptul publicului larg de a primi rezultatele activității mass-mediei.³⁴ Elementele dreptului de acces la informații sunt abordate și în alte părți ale Pactului. După cum a observat Comitetul în Comentariul general nr. 16, referitor la articolul 17 din Pact, fiecare persoană ar trebui să aibă dreptul de a stabili într-o formă inteligibilă dacă, și dacă da,

²⁸ A se vedea Comunicarea nr. 1128/2002, *Marques împotriva Angolei*, Opinii adoptate la 29 martie 2005.

²⁹ A se vedea Comunicarea nr. 633/95, *Gauthier împotriva Canadei*.

³⁰ A se vedea Comentariul general nr. 25 (1996) privind art. 25 (de a lua parte la treburile publice și dreptul de vot), adoptat de Comitet, pct. 25, *Documente oficiale ale Adunării Generale, a 51-a sesiune, Suplimentul nr. 40*, vol. I (A/51/40 (Vol. I)), anexa V.

³¹ A se vedea Comunicarea nr. 1334/2004, *Mavlonov și Sa'di împotriva Uzbekistanului*.

³² Observații finale privind Republica Moldova (CCPR/CO/75/MDA).

³³ A se vedea Comunicarea nr. 633/95, *Gauthier împotriva Canadei*.

³⁴ A se vedea Comunicarea nr. 1334/2004, *Mavlonov și Sa'di împotriva Uzbekistanului*.

ce date cu caracter personal se stochează în fișiere automate de date și în ce scop. Fiecare persoană ar trebui, de asemenea, să fie în măsură să verifice ce autorități publice sau persoane sau organisme private controlează sau pot controla fișierele sale. În cazul în care astfel de fișiere conțin date cu caracter personal incorecte ori au fost colectate sau prelucrate contrar dispozițiilor legii, fiecare persoană ar trebui să aibă dreptul ca datele sale să fie rectificate. Conform articolului 10 din Pact, un deținut nu pierde dreptul de a avea acces la propriul dosar medical.³⁵ În Comentariul general nr. 32 privind articolul 14, Comitetul prezintă diferitele drepturi la informații pe care le au persoanele acuzate de o infracțiune.³⁶ În conformitate cu dispozițiile articolului 2, persoanele ar trebui să primească informații cu privire la drepturile lor enunțate în Pact în general.³⁷ În temeiul articolului 27, procesul decizional al unui stat parte care ar putea compromite în mod semnificativ modul de viață și cultura unui grup minoritar ar trebui întreprins în cadrul unui proces de schimb de informații și consultare cu comunitățile afectate.³⁸

19. Pentru a pune în aplicare dreptul de acces la informații, statele părți ar trebui să pună în mod proactiv în domeniul public informații guvernamentale de interes public. Statele părți ar trebui să depună toate eforturile pentru a asigura accesul ușor, prompt, eficient și practic la astfel de informații. Statele părți ar trebui, de asemenea, să adopte procedurile necesare prin care să se poată obține acces la informații, ca de exemplu prin intermediul legislației privind libertatea de informare.³⁹ Procedurile ar trebui să prevadă prelucrarea la timp a cererilor de informații în conformitate cu norme clare, compatibile cu Pactul. Taxele pentru cererile de informații nu ar trebui să fie de așa natură încât să constituie un impediment nerezonabil în calea accesului la informații. Autoritățile ar trebui să prezinte motive pentru orice respingere a cererii pentru acces la informații. Ar trebui să se instituie proceduri pentru a contesta respingerea cererii pentru acces la informații, precum și în cazurile în care nu s-a răspuns la cereri.

Libertatea de exprimare și drepturile politice

20. În Comentariul general nr. 25 privind participarea la afacerile publice și dreptul de vot, Comitetul a detaliat importanța libertății de exprimare pentru desfășurarea afacerilor publice și exercitarea efectivă a dreptului de vot. Comunicarea liberă a informațiilor și ideilor cu privire la chestiuni publice și politice între cetățeni, candidați și reprezentanți aleși este esențială. Aceasta implică o presă și mass-media libere, care sunt capabile să comenteze chestiuni publice și să informeze opinia publică fără cenzură sau restricții.⁴⁰ Se atrage atenția statelor părți asupra orientărilor pe care le oferă Comentariul general nr. 25 în ceea ce privește promovarea și protejarea libertății de exprimare în acest context.

Aplicarea articolului 19 paragraful 3

21. Paragraful 3 prevede în mod explicit că exercitarea dreptului la libertatea de exprimare comportă obligații și răspunderi speciale. Din acest motiv, sunt permise două domenii limitative ale limitărilor la care poate fi supus dreptul, care pot avea legătură fie cu

³⁵ A se vedea Comunicarea nr. 726/1996, *Zheludkov împotriva Ucrainei*, Opinii adoptate la 29 octombrie 2002.

³⁶ A se vedea Comentariul general al Comitetului nr. 32 (2007) privind dreptul la egalitate în fața tribunalelor și curților de justiție și la un proces echitabil, pct. 33, *Documente oficiale ale Adunării Generale, a 62-a sesiune, Suplimentul nr. 40*, vol. I (A/62/40 (Vol. I)), anexa VI

³⁷ Comentariul general nr. 31.

³⁸ A se vedea Comunicarea nr. 1457/2006, *Poma împotriva Peruului*, Opinii adoptate la 27 martie 2009.

³⁹ Observații finale privind Azerbaidjanul (CCPR/C/79/Add.38 (1994)).

⁴⁰ A se vedea Comentariul general nr. 25 privind articolul 25 din Pact, pct. 25.

respectarea drepturilor sau reputației altora, fie cu apărarea securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice. Cu toate acestea, atunci când un stat parte supune exercitarea libertății de exprimare unor limitări, acestea nu pot să pună în pericol dreptul însuși. Comitetul reamintește că relația dintre drept și limitare și dintre normă și excepție nu trebuie să fie inversată.⁴¹ Comitetul reamintește, de asemenea, dispozițiile articolului 5 paragraful 1 din Pact, conform cărora „nici o dispoziție din prezentul pact nu poate fi interpretată ca implicând pentru un stat, o grupare sau un individ vreun drept de a se da la o activitate sau de săvârși un act urmărind suprimarea drepturilor și libertăților recunoscute în prezentul pact ori limitări ale lor mai ample decât cele prevăzute în pact”.

22. Paragraful 3 prevede condiții specifice și numai în aceste condiții se permite impunerea de limitări: limitările trebuie să fie „prevăzute prin lege”; pot fi aplicate numai pentru unul dintre motivele prevăzute la paragraful 3 literele (a) și (b); și trebuie să fie conforme cu criteriile stricte ale necesității și proporționalității.⁴² Nu se permit limitări pentru motive nespecificate la paragraful 3, chiar dacă astfel de motive ar justifica restrângerea altor drepturi protejate de Pact. Limitările trebuie aplicate numai în scopurile pentru care au fost prevăzute și trebuie să fie direct legate de necesitatea specifică pe care sunt întemeiate.⁴³

23. Statele părțile ar trebui să instituie măsuri eficiente pentru protecție împotriva atacurilor menite să reducă la tăcere persoanele care își exercită dreptul la libertatea de exprimare. Paragraful 3 nu poate fi invocat niciodată ca justificare pentru reducerea la tăcere a oricărei susțineri în favoarea democrației pluripartidiste, a principiilor democratice și a drepturilor omului.⁴⁴ De asemenea, în niciun caz un atac asupra unei persoane, din cauza exercitării libertății sale de opinie sau de exprimare, inclusiv forme de atac precum arestarea arbitrară, tortura, amenințările la adresa vieții și uciderea, nu poate să fie compatibil cu articolul 19.⁴⁵ Jurnaliștii sunt frecvent supuși unor astfel de amenințări, intimidări și atacuri din cauza activităților lor.⁴⁶ La fel li se întâmplă persoanelor care se implică în colectarea și analizarea informațiilor privind situația drepturilor omului și care publică rapoarte referitoare la drepturile omului, inclusiv judecători și avocați.⁴⁷ Toate aceste atacuri ar trebui să fie investigate în mod hotărât în timp util, făptuitorii ar trebui să fie trimiși în judecată,⁴⁸ iar victimele, sau, în cazul omorurilor, reprezentanții acestora, ar trebui să beneficieze de reparații corespunzătoare.⁴⁹

24. Limitările trebuie să fie prevăzute prin lege. În această categorie intră legile privind privilegiul parlamentar⁵⁰ și legile privind ultrajul judiciar.⁵¹ Întrucât orice restricție privind libertatea de exprimare constituie o diminuare gravă a drepturilor omului, nu este compatibilă

⁴¹ A se vedea Comentariul general nr. 27 privind articolul 12, adoptat de Comitet, *Documente oficiale ale Adunării Generale, a 55-a sesiune, Suplimentul nr. 40*, vol. I (A/55/40 (Vol. I)), anexa VI, sect. A

⁴² A se vedea Comunicarea nr. 1022/2001, *Velichkin împotriva Belarusului*, Opinii adoptate la 20 octombrie 2005.

⁴³ A se vedea Comentariul general nr. 22, adoptat de Comitet, *Documente oficiale ale Adunării Generale, a 48-a sesiune, Suplimentul nr. 40* (A/48/40), anexa VI.

⁴⁴ A se vedea Comunicarea nr. 458/91, *Mukong împotriva Camerunului*, Opinii adoptate la 21 iulie 1994.

⁴⁵ A se vedea Comunicarea nr. 1353/2005, *Njaru împotriva Camerunului*, Opinii adoptate la 19 martie 2007.

⁴⁶ A se vedea, de exemplu, Observații finale privind Algeria (CCPR/C/DZA/CO/3); Observații finale privind Costa Rica (CCPR/C/CRI/CO/5); Observații finale privind Sudanul (CCPR/C/SDN/CO/3).

⁴⁷ A se vedea Comunicarea nr. 1353/2005, *Njaru împotriva Camerunului*; Observații finale privind Nicaragua (CCPR/C/NIC/CO/3); Observații finale privind Tunisia (CCPR/C/TUN/CO/5); Observații finale privind Republica Arabă Siriană (CCPR/CO/84/SYR); Observații finale privind Columbia (CCPR/CO/80/COL).

⁴⁸ Ibidem și Observații finale privind Georgia (CCPR/C/GEO/CO/3).

⁴⁹ Observații finale privind Guyana (CCPR/C/79/Add.121).

⁵⁰ A se vedea Comunicarea nr. 633/95, *Gauthier împotriva Canadei*.

⁵¹ A se vedea Comunicarea nr. 1373/2005, *Dissanayake împotriva Sri Lanka*, Opinii adoptate la 22 iulie 2008.

cu Pactul consacrarea unei astfel de limitări în dreptul tradițional, religios sau cutumiar de altă natură.⁵²

25. În sensul paragrafului 3, o normă, ca să fie considerată „lege”, trebuie să fie formulată cu suficientă precizie pentru a permite unei persoane să își reglementeze comportamentul în mod corespunzător⁵³ și trebuie să fie accesibilă publicului. O lege nu poate să confere persoanelor însărcinate cu aplicarea acesteia o putere neîngrădită pentru restrângerea exercițiului libertății de exprimare.⁵⁴ Legile trebuie să ofere îndrumări suficiente persoanelor însărcinate cu aplicarea lor pentru a le permite să stabilească ce tipuri de exprimare sunt restrânse în mod corespunzător și cele ce nu sunt.

26. Legile care restrâng exercițiul drepturilor enumerate în articolul 19 paragraful 2, inclusiv legile menționate la pct. 24, trebuie nu doar să respecte cerințele stricte enunțate în articolul 19 paragraful 3 din Pact, ci trebuie să fie și ele însele compatibile cu dispozițiile, scopurile și obiectivele Pactului.⁵⁵ Legile nu trebuie să încalce dispozițiile Pactului privind nediscriminarea. Legile nu trebuie să prevadă sancțiuni care sunt incompatibile cu Pactul, de exemplu pedepse corporale.⁵⁶

27. Îi revine statului parte sarcina de a demonstra temeiul legal al oricăror limitări la care este supusă libertatea de exprimare.⁵⁷ În cazul în care, în ceea ce privește un anumit stat parte, Comitetul trebuie să analizeze dacă o anumită limitare este impusă prin lege, statul parte ar trebui să ofere detalii privind legea și acțiunile care intră în sfera de aplicare a legii.⁵⁸

28. Primul dintre motivele legitime ale unei limitări enumerate în paragraful 3 este cel de respectare a drepturilor sau reputației altora. Termenul „drepturi” include drepturile omului recunoscute în Pact și, la modul mai general, în dreptul internațional al drepturilor omului. De exemplu, ar putea fi legitimă restrângerea exercițiului libertății de exprimare pentru a proteja dreptul de vot enunțat în articolul 25, precum și drepturile enunțate în articolul 17 (a se vedea pct. 37).⁵⁹ Astfel de limitări trebuie să fie concepute cu grijă: deși poate fi permisibilă protejarea alegătorilor împotriva formelor de exprimare care constituie intimidare sau constrângere, aceste limitări nu trebuie să împiedice dezbaterea politică, inclusiv, de exemplu, apelurile la boicotarea unui vot neobligatoriu.⁶⁰ Termenul „altora” se referă la alte persoane în mod individual sau ca membri ai unei comunități.⁶¹ Astfel, termenul se poate referi, de exemplu, la membrii individuali ai unei comunități definite prin credința religioasă⁶² sau etnie.⁶³

29. Al doilea temei legitim este apărarea securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice.

⁵² A se vedea Comentariul general nr. 32.

⁵³ A se vedea Comunicarea nr. 578/1994, *de Groot împotriva Regatului Țărilor de Jos*, Opinii adoptate la 14 iulie 1995.

⁵⁴ A se vedea Comentariul general nr. 27.

⁵⁵ A se vedea Comunicarea nr. 488/1992, *Toonen împotriva Australiei*, Opinii adoptate la 30 martie 1994.

⁵⁶ Comentariul general nr. 20, *Documente oficiale ale Adunării Generale, a 47-a sesiune, Suplimentul nr. 40 (A/47/40)*, anexa VI, sect. A.

⁵⁷ A se vedea Comunicarea nr. 1553/2007, *Korneenko et al. împotriva Belarusului*, Opinii adoptate la 31 octombrie 2006.

⁵⁸ A se vedea Comunicarea nr. 132/1982, *Jaona împotriva Madagascarului*, Opinii adoptate la 1 aprilie 1985.

⁵⁹ A se vedea Comunicarea nr. 927/2000, *Svetik împotriva Belarusului*, Opinii adoptate la 8 iulie 2004.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ A se vedea Comunicarea nr. 736/97, *Ross împotriva Canadei*, Opinii adoptate la 18 octombrie 2000.

⁶² A se vedea Comunicarea nr. 550/93, *Faurisson împotriva Franței*; Observații finale privind Austria (CCPR/C/AUT/CO/4).

⁶³ Observații finale privind Slovacia (CCPR/CO/78/SVK); Observații finale privind Israelul (CCPR/CO/78/ISR).

30. Statele părți trebuie să acorde o atenție deosebită pentru a se asigura că legile privind trădarea⁶⁴ și dispozițiile similare referitoare la securitatea națională, indiferent dacă sunt descrise ca secrete oficiale sau legi privind insurecția, sunt elaborate și aplicate într-un mod care respectă cerințele stricte din paragraful 3. De exemplu, nu este compatibilă cu paragraful 3 invocarea unor astfel de legi pentru a suprima sau a nu pune la dispoziția publicului informații de interes public legitim care nu aduc atingere securității naționale sau pentru a trimite în judecată jurnaliștii, cercetătorii, activiștii pentru mediu, apărătorii drepturilor omului sau alte persoane, pentru difuzarea acestor informații.⁶⁵ De asemenea, nu este adecvat, în general, să se includă în sfera de aplicare a unor astfel de legi categorii de informații precum cele referitoare la sectorul comercial, sectorul bancar și progresul științific.⁶⁶ Într-un caz, Comitetul a constatat că o limitare la care a fost supusă emiterea unei declarații în sprijinul unui litigiu de muncă, inclusiv pentru convocarea unei greve naționale, nu era permisă din motive de securitate națională.⁶⁷

31. Pe motivul menținerii ordinii publice, poate fi permisibilă, de exemplu, în anumite circumstanțe, adoptarea de reglementări privind ținerea unui discurs într-un anumit loc public.⁶⁸ Ultrajul judiciar referitor la forme de exprimare poate să răspundă criteriului privind ordinea publică. Pentru a fi în conformitate cu paragraful 3, este necesar să se demonstreze că o astfel de procedură și sancțiunea aplicată se justifică în exercitarea competenței unei instanțe de a păstra ordinea ședinței de judecată.⁶⁹ O astfel de procedură nu ar trebui folosită în niciun fel pentru a restrânge exercitarea legitimă a dreptului la apărare.

32. Comitetul a observat în Comentariul general nr. 22, că „noțiunea de morală derivă din multe tradiții sociale, filozofice și religioase; prin urmare, limitările [...] în scopul protejării moralei trebuie să se bazeze pe principii care nu derivă exclusiv dintr-o singură tradiție”. Aceste limitări trebuie înțelese în lumina universalității drepturilor omului și a principiului nediscriminării.

33. Limitările trebuie să fie „necesare” pentru un scop legitim. Astfel, de exemplu, interzicerea publicității comerciale într-o singură limbă, în vederea protejării limbii unei anumite comunități, încalcă criteriul necesității dacă protecția s-ar putea obține în alte moduri care nu restrâng exercițiul libertății de exprimare.⁷⁰ Pe de altă parte, Comitetul a considerat că un stat parte s-a conformat criteriului necesității atunci când, față de un profesor care făcuse publice materiale ce exprimau ostilitate față de o comunitate religioasă, a dispus transferul său într-un post în care nu preda, pentru a proteja dreptul și libertatea copiilor adepți ai acelei credințe dintr-o circumscripție școlară.⁷¹

34. Limitările nu trebuie să aibă o sferă de aplicare prea largă. Comitetul a observat în Comentariul general nr. 27 că „măsurile restrictive trebuie să fie conforme cu principiul proporționalității; trebuie să fie adecvate pentru a-și îndeplini funcția de protecție; trebuie să fie instrumentul cel mai puțin intruziv în rândul celor care ar putea să își îndeplinească funcția de protecție; trebuie să fie proporționale cu interesul care trebuie protejat [...]. Principiul proporționalității trebuie respectat nu numai în legea care stabilește limitările, ci și de către autoritățile administrative și judiciare responsabile cu aplicarea legii”.⁷² Principiul proporționalității trebuie, de asemenea, să țină seama de forma de exprimare în discuție,

⁶⁴ Observații finale privind Hong Kong (CCPR/C/HKG/CO/2).

⁶⁵ Observații finale privind Federația Rusă (CCPR/CO/79/RUS).

⁶⁶ Observații finale privind Uzbekistan (CCPR/CO/71/UZB).

⁶⁷ A se vedea Comunicarea nr. 518/1992, *Sohn împotriva Republicii Coreea*, Opinii adoptate la 18 martie 1994.

⁶⁸ A se vedea Comunicarea nr. 1157/2003, *Coleman împotriva Australiei*.

⁶⁹ A se vedea Comunicarea nr. 1373/2005, *Dissanayake împotriva Sri Lanka*.

⁷⁰ A se vedea Comunicarea nr. 359, 385/89, *Ballantyne, Davidson și McIntyre împotriva Canadei*.

⁷¹ A se vedea Comunicarea nr. 736/97, *Ross împotriva Canadei*, Opinii adoptate la luni, 17 iulie 2006.

⁷² Comentariul general nr. 27, pct. 14. A se vedea, de asemenea, Comunicările nr. 1128/2002, *Marques împotriva Angolei*; nr. 1157/2003, *Coleman împotriva Australiei*.

precum și de mijloacele de difuzare a acesteia. De exemplu, valoarea pe care Pactul o acordă exprimării fără rețineri este deosebit de ridicată în condițiile unei dezbateri publice într-o societate democratică privind personalități din domeniul public și politic.⁷³

35. Atunci când invocă un temei legitim pentru restrângerea exercițiului libertății de exprimare, statul parte trebuie să demonstreze în mod specific și individualizat natura exactă a amenințării, precum și necesitatea și proporționalitatea acțiunii specifice întreprinse, în special prin stabilirea unei legături directe și imediate între exprimare și amenințare.⁷⁴

36. Comitetul își rezervă posibilitatea de a evalua dacă, într-o anumită situație, se poate să fi existat circumstanțe care să fi făcut necesară restrângerea exercițiului libertății de exprimare.⁷⁵ În acest sens, Comitetul reamintește că sfera de aplicare a acestei libertăți nu trebuie să fie evaluată prin referire la o „marjă de apreciere”⁷⁶ și că, pentru ca Comitetul să îndeplinească această funcție, un stat parte trebuie, în orice caz, să demonstreze în mod specific natura exactă a amenințării la adresa unuia dintre motivele enumerate în paragraful 3 care l-au determinat să restrângă exercițiul libertății de exprimare.⁷⁷

Sfera de aplicare limitativă a restricțiilor privind libertatea de exprimare în anumite domenii specifice

37. Printre restricțiile privind discursul politic care au dat Comitetului motive de îngrijorare se numără interzicerea acțiunilor electorale din ușă în ușă,⁷⁸ restrângerea numărului și tipului de materiale scrise care pot fi distribuite în timpul campaniilor electorale,⁷⁹ blocarea accesului în perioadele electorale la surse, inclusiv din mass-media locală și internațională, de comentarii politice⁸⁰ și limitarea accesului partidelor și politicienilor din opoziție la mass-media.⁸¹ Orice limitare ar trebui să fie compatibilă cu paragraful 3. Cu toate acestea, poate fi legitim ca un stat parte să supună unor limitări sondajele politice iminente înainte de alegeri pentru a menține integritatea procesului electoral.⁸²

38. Așa cum s-a menționat anterior la pct. 13 și 20, cu privire la conținutul discursului politic, Comitetul a observat că, în situații de dezbateri publice privind personalități publice din domeniul politic și instituțiile publice, valoarea pe care Pactul o acordă exprimării fără rețineri este deosebit de ridicată.⁸³ Astfel, simplul fapt că unele forme de exprimare sunt considerate insulte la adresa unei persoane publice nu este suficient pentru a justifica aplicarea de sancțiuni, deși persoanele publice pot să beneficieze, de asemenea, de dispozițiile Pactului.⁸⁴ În plus, toate personalitățile publice, inclusiv cele care exercită cea

⁷³ A se vedea Comunicarea nr. 1180/2003, *Bodrozic împotriva Serbiei și Muntenegrului*, Opinii adoptate la 31 octombrie 2005.

⁷⁴ A se vedea Comunicarea nr. 926/2000, *Shin împotriva Republicii Coreea*.

⁷⁵ A se vedea Comunicarea nr. 518/1992, *Sohn împotriva Republicii Coreea*.

⁷⁶ A se vedea Comunicarea nr. 511/1992, *Ilmari Länsman et al. împotriva Finlandei*, Opinii adoptate la 14 octombrie 1993.

⁷⁷ A se vedea Comunicările nr. 518/92, *Sohn împotriva Republicii Coreea*; nr. 926/2000, *Shin împotriva Republicii Coreea*.

⁷⁸ Observații finale privind Japonia (CCPR/C/JPN/CO/5).

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Observații finale privind Tunisia (CCPR/C/TUN/CO/5).

⁸¹ Observații finale privind Togo (CCPR/CO/76/TGO); observații finale privind Moldova (CCPR/CO/75/MDA).

⁸² A se vedea Comunicarea nr. 968/2001, *Kim împotriva Republicii Coreea*, Opinii adoptate la 14 martie 1996.

⁸³ A se vedea Comunicarea nr. 1180/2003, *Bodrozic împotriva Serbiei și Muntenegrului*, Opinii adoptate la 31 octombrie 2005.

⁸⁴ Ibidem.

mai înaltă autoritate politică, de exemplu șefii de stat și de guvern, sunt în mod legitim expuși criticilor și opoziției politice.⁸⁵ În consecință, Comitetul își exprimă îngrijorarea față de legi referitoare la chestiuni precum lezmaiestatea,⁸⁶ *desacato*,⁸⁷ lipsa de respect față de autoritate,⁸⁸ lipsa de respect față de steaguri și simboluri, calomnie în contra șefului statului⁸⁹ și protecția onoarei funcționarilor publici,⁹⁰ iar legile nu ar trebui să prevadă sancțiuni mai severe doar pe baza identității persoanei care ar fi putut fi criticată. Statele părți nu ar trebui să interzică criticile la adresa instituțiilor, de exemplu armata sau administrația.⁹¹

39. Statele părți ar trebui să asigure concordanța dintre dispozițiile paragrafului 3 și cadrele legislativ și administrativ pentru reglementarea mass-mediei.⁹² Sistemele de reglementare ar trebui să ia în considerare diferențele dintre sectorul presei scrise și cel al audiovizualului și internetului, acordând totodată atenție modului în care converg diferitele mass-media. Este incompatibilă cu articolul 19 refuzarea acordării licențelor pentru publicarea de ziare și alte suporturi tipărite în alte cazuri decât circumstanțele specifice ale aplicării paragrafului 3. Astfel de circumstanțe nu pot să includă niciodată interzicerea unei anumite publicații, cu excepția cazului în care un conținut specific, inseparabil, poate fi interzis în mod legitim în temeiul paragrafului 3. Statele părți trebuie să evite impunerea unor condiții oneroase pentru acordarea licențelor și a unor taxe pentru serviciile media audiovizuale, inclusiv pentru posturile comunitare și comerciale.⁹³ Criteriile de aplicare a acestor condiții și taxe de licență ar trebui să fie rezonabile și obiective,⁹⁴ clare,⁹⁵ transparente,⁹⁶ nediscriminatorii și în alte privințe în conformitate cu Pactul.⁹⁷ Regimurile de acordare a licențelor pentru servicii media audiovizuale cu capacitate limitată, de exemplu serviciile media audiovizuale terestre și prin satelit, ar trebui să asigure o alocare echitabilă a accesului și frecvențelor între furnizorii publici, comerciali și comunitari de servicii media. Se recomandă ca statele părți care nu au făcut deja acest lucru să instituie o autoritate independentă și publică de acordare a licențelor audiovizuale, cu competența de a examina cererile de difuzare și de a acorda licențe.⁹⁸

40. Comitetul reiterează observația sa din Comentariul general nr. 10 că „din cauza dezvoltării mass-mediei moderne, sunt necesare măsuri eficiente pentru a preveni un astfel de control asupra mass-mediei, care ar constitui o ingerință în exercitarea dreptului fiecăruia la libertatea de exprimare”. Statul nu ar trebui să dețină control de monopol asupra mass-mediei și ar trebui să promoveze pluralitatea mass-mediei.⁹⁹ În consecință, statele părți ar trebui să facă demersurile corespunzătoare, în concordanță cu Pactul, pentru a preveni

⁸⁵ A se vedea Comunicarea nr. 1128/2002, *Marques împotriva Angolei*.

⁸⁶ A se vedea Comunicările nr. 422-424/1990, *Aduayom et al. împotriva Togo*, Opinii adoptate la 30 iunie 1994.

⁸⁷ Observații finale privind Republica Dominicană (CCPR/CO/71/DOM).

⁸⁸ Observații finale privind Honduras (CCPR/C/HND/CO/1).

⁸⁹ A se vedea Observații finale privind Zambia (CCPR/ZMB/CO/3), punctul 25.

⁹⁰ A se vedea Observații finale privind Costa Rica (CCPR/C/CRI/CO/5), pct. 11.

⁹¹ Ibidem; și a se vedea Observații finale privind Tunisia (CCPR/C/TUN/CO/5), pct. 91.

⁹² A se vedea Observații finale privind Vietnam (CCPR/CO/75/VNM), pct. 18, și Observații finale privind Lesotho (CCPR/CO/79/Add.106), pct. 23.

⁹³ Observații finale privind Gambia (CCPR/CO/75/GMB).

⁹⁴ A se vedea Observații finale privind Libanul (CCPR/CO/79/Add.78), pct. 25.

⁹⁵ Observații finale privind Kuweitul (CCPR/CO/69/KWT); Observații finale privind Ucraina (CCPR/CO/73/UKR).

⁹⁶ Observații finale privind Kârgâzstan (CCPR/CO/69/KGZ).

⁹⁷ Observații finale privind Ucraina (CCPR/CO/73/UKR).

⁹⁸ Observații finale privind Liban (CCPR/CO/79/Add.78).

⁹⁹ A se vedea Observații finale privind Lesotho (CCPR/CO/79/Add.121), pct. 19; Observații finale privind Federația Rusă (CCPR/CO/79/RUS); Observații finale privind Vietnam (CCPR/CO/75/VNM); Observații finale privind Italia (CCPR/C/79/Add. 37).

dominația sau concentrarea nejustificată a mass-mediei de către grupuri media sub control privat în situații de monopol care ar putea dăuna unei diversități de surse și opinii.

41. Este nevoie de atenție pentru a se asigura că sistemele de subvenții de stat pentru mass-media și introducerea de anunțuri ale autorităților publice¹⁰⁰ nu sunt folosite în scopul îngădirii libertății de exprimare.¹⁰¹ În plus, mass-media privată nu trebuie să fie dezavantajată în comparație cu mass-media publică în chestiuni precum accesul la mijloace de difuzare/distribuire și accesul la știri.¹⁰²

42. Sancționarea unui canal mass-media, a unui editor sau jurnalist doar pentru că a criticat guvernul sau sistemul social politic adoptat de guvern¹⁰³ nu poate fi considerată niciodată o restrângere necesară a exercițiului libertății de exprimare.

43. Orice restricție privind funcționarea website-urilor, a blogurilor sau a oricărui alt sistem de difuzare a informațiilor bazat pe internet, electronic sau de alt tip, inclusiv sistemele de sprijin conexe unei astfel de comunicări, de exemplu furnizorii de servicii Internet sau motoarele de căutare, sunt permise numai în măsura în care sunt compatibile cu paragraful 3. Restricțiile admisibile ar trebui, în general, să fie specifice conținutului; interdicțiile generice privind funcționarea anumitor website-uri și sisteme nu sunt compatibile cu paragraful 3. De asemenea, este incompatibilă cu paragraful 3 interzicerea publicării de materiale de către un site sau un sistem de difuzare a informațiilor exclusiv pe baza faptului că acestea ar putea să critice guvernul sau sistemul social politic adoptat de guvern.¹⁰⁴

44. Jurnalismul este o funcție la care participă o gamă largă de actori, inclusiv reporteri și analiști profesioniști cu normă întreagă, precum și bloggeri și alții care se implică în forme de autopublicare tipărite, pe internet sau de alt tip, iar sistemele generale ale statului de înregistrare sau licențiere a jurnaliștilor sunt incompatibile cu paragraful 3. Sistemele de acreditare limitată sunt permise numai în cazul în care este necesar pentru a oferi jurnaliștilor acces preferențial la anumite locuri și/sau evenimente. Astfel de sisteme ar trebui să fie aplicate într-un mod nediscriminatoriu, compatibil cu articolul 19 și alte dispoziții ale Pactului, pe baza unor criterii obiective și ținând seama de faptul că jurnalismul este o funcție la care participă o gamă largă de actori.

45. În mod normal, este incompatibilă cu paragraful 3 restrângerea libertății jurnaliștilor și a altor persoane care încearcă să își exercite libertatea de exprimare (de exemplu persoanele care doresc să se deplaseze la întâlniri legate de drepturile omului)¹⁰⁵ de a se deplasa în afara statului parte, de a restricționa intrarea în statul parte a jurnaliștilor străini la cei din anumite țări¹⁰⁶ sau de a restrânge libertatea de circulație a jurnaliștilor și a persoanelor care anchetează situația drepturilor omului în cadrul statului parte (inclusiv către locuri afectate de conflicte, locurile unor dezastre naturale și locurile unde există acuzații de abuzuri contra drepturilor omului). Statele părți ar trebui să recunoască și să respecte acel element al dreptului la libertatea de exprimare care cuprinde privilegiul jurnalistic limitat de a nu divulga sursele informațiilor.¹⁰⁷

¹⁰⁰ A se vedea Observații finale privind Lesotho (CCPR/CO/79/Add.106), pct. 22.

¹⁰¹ Observații finale privind Ucraina (CCPR/CO/73/UKR).

¹⁰² Observații finale privind Sri Lanka (CCPR/CO/79/LKA); și a se vedea Observații finale privind Togo (CCPR/CO/76/TGO), pct. 17.

¹⁰³ Observații finale privind Peru (CCPR/CO/70/PER).

¹⁰⁴ Observații finale privind Republica Arabă Siriană (CCPR/CO/84/SYR).

¹⁰⁵ Observații finale privind Uzbekistan (CCPR/CO/83/UZB); Observații finale privind Maroc (CCPR/CO/82/MAR).

¹⁰⁶ Observații finale privind Republica Populară Democrată Coreeană (CCPR/CO/72/PRK).

¹⁰⁷ Observații finale privind Kuwait (CCPR/CO/69/KWT).

46. Statele părțile ar trebui să se asigure că măsurile de combatere a terorismului sunt compatibile cu paragraful 3. Infracțiuni precum „încurajarea terorismului”¹⁰⁸ și „activitate extremistă”¹⁰⁹, precum și infracțiunile de „lăudare”, „glorificare” sau „justificare” a terorismului ar trebui să fie definite în mod clar pentru a se asigura faptul că acestea nu duc la ingerințe inutile sau disproporționate în exercitarea libertății de exprimare. De asemenea, trebuie evitate restricțiile excesive privind accesul la informații. Mass-media joacă un rol crucial în informarea publicului cu privire la actele de terorism, iar capacitatea sa de a funcționa nu ar trebui să fie restrânsă în mod necuvenit. În acest sens, jurnaliștii nu ar trebui sancționați pentru desfășurarea activităților lor legitime.

47. Legile privind calomnia trebuie să fie elaborate cu grijă, pentru a se asigura faptul că acestea respectă paragraful 3 și că nu servesc, în practică, la înăbușirea libertății de exprimare.¹¹⁰ Toate aceste legi, în special legile penale privind calomnia, ar trebui să includă mecanisme de apărare precum apărarea adevărului și nu ar trebui să se aplice în privința acelor forme de exprimare care nu sunt, prin natura lor, supuse verificării. Cel puțin în ceea ce privește observațiile referitoare la persoane publice, ar trebui să se ia în considerare evitarea sancționării sau a declarării ca ilegale a afirmațiilor neadevărate care au fost făcute publice în mod eronat, dar fără rea-intenție.¹¹¹ În orice caz, un interes public în subiectul criticii ar trebui să fie recunoscut ca apărare. Statele părți ar trebui să aibă grijă să evite măsurile și sancțiunile excesiv de punitive. După caz, statele părți ar trebui să stabilească limite rezonabile ale cerinței ca pârâtul să ramburseze cheltuielile de judecată părții care a avut câștig de cauză.¹¹² Statele părți ar trebui să aibă în vedere dezincriminarea calomniei¹¹³ și, în orice caz, aplicarea legii penale ar trebui să fie susținută numai în cazurile cele mai grave, iar pedeapsa închisorii nu este niciodată una corespunzătoare. Este de nepermis ca un stat parte să trimită în judecată o persoană pentru calomie ca faptă penală, dar apoi să nu declanșeze rapid procesul penal – o astfel de practică are un efect de descurajare care poate restrânge în mod nejustificat exercitarea libertății de exprimare de către persoana în cauză și de către altele.¹¹⁴

48. Interzicerea manifestărilor lipsei de respect față de o religie sau un alt sistem de credințe, inclusiv legile privind blasfemia, sunt incompatibile cu Pactul, cu excepția circumstanțelor specifice prevăzute în articolul 20 paragraful 2 din Pact. Aceste interdicții trebuie, de asemenea, să respecte cerințele stricte enunțate în articolul 19 paragraful 3, precum și articolele 2, 5, 17, 18 și 26. Astfel, de exemplu, ar fi de nepermis ca orice astfel de legi să discrimineze în favoarea sau împotriva uneia sau anumitor religii ori sisteme de credințe, sau adepții acestora față de alții, ori credincioșii religioși față de necredincioși. De asemenea, ar fi de nepermis ca aceste interdicții să fie folosite pentru a preveni sau a pedepsi criticile la adresa conducătorilor religioși sau comentariile la adresa doctrinei religioase și a dogmelor credinței.¹¹⁵

49. Legile care sancționează exprimarea opiniilor despre fapte istorice sunt incompatibile cu obligațiile pe care Pactul le impune statelor părți în ceea ce privește respectarea libertății

¹⁰⁸ Observații finale privind Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (CCPR/C/GBR/CO/6).

¹⁰⁹ Observații finale privind Federația Rusă (CCPR/CO/79/RUS).

¹¹⁰ Observații finale privind Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (CCPR/C/GBR/CO/6).

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ Observații finale privind Italia (CCPR/C/ITA/CO/5); Observații finale privind Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei (CCPR/C/MKD/CO/2).

¹¹⁴ A se vedea Comunicarea nr. 909/2000, *Kankanamge împotriva Sri Lanka*, Opinii adoptate la 27 iulie 2004.

¹¹⁵ Observații finale privind Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord – Coloniile Coroanei Jersey, Guernsey și Insula Man (CCPR/C/79/Add.119). A se vedea, de asemenea, Observații finale privind Kuwait (CCPR/CO/69/KWT).

de opinie și de exprimare.¹¹⁶ Pactul nu permite interzicerea generală a exprimării unei opinii greșite sau a unei interpretări incorecte a evenimentelor din trecut. Restricțiile privind dreptul la libertatea de opinie nu ar trebui să fie aplicate niciodată, iar în ceea ce privește libertatea de exprimare, acestea nu ar trebui să depășească ce se permite la paragraful 3 ori se prevede la articolul 20.

Relația dintre articolele 19 și 20

50. Articolele 19 și 20 sunt compatibile între ele și se completează reciproc. Faptele care sunt menționate în articolul 20 fac toate obiectul unor limitări în temeiul articolului 19 paragraful 3. Ca atare, o limitare justificată în temeiul articolului 20 trebuie, de asemenea, să fie în conformitate cu articolul 19 paragraful 3.¹¹⁷

51. Deosebirea dintre faptele menționate în articolul 20 și alte fapte care pot face obiectul unor limitări în temeiul articolului 19 paragraful 3 este aceea că, pentru faptele menționate în articolul 20, Pactul indică răspunsul specific necesar din partea statului: interzicerea lor prin lege. Numai în această măsură articolul 20 poate fi considerat *lex specialis* în raport cu articolul 19.

52. Doar în ceea ce privește formele specifice de exprimare indicate în articolul 20 statele părți sunt obligate să aibă interdicții legale. În toate cazurile în care statul restrânge exercițiul libertății de exprimare este necesar să se justifice interdicțiile și dispozițiile acestora în strictă conformitate cu articolul 19.

¹¹⁶ Așa-numitele „legi privind memoria [istorică]”, a se vedea Comunicarea nr. 550/93, *Faurisson împotriva Franței*. A se vedea, de asemenea, Observații finale privind Ungaria (CCPR/C/HUN/CO/5), pct. 19.

¹¹⁷ A se vedea Comunicarea nr. 736/1997, *Ross împotriva Canadei*, Opinii adoptate la 18 octombrie 2000.